

Iustum Aequum Salutare

XII. 2016. 1. • 111–120.

EGY BE NEM VÉGZETT FELADAT: KÜLFÖLDI EGYETEMJÁRÁS ÉS HAZAI JOGI KULTÚRA A KORAI ÚJKORBAN¹

P. SZABÓ Béla
egyetemi tanár (DE ÁJK)

Engedjék meg, hogy némileg szokatlan módon gondolataimat egy önidézettel vezessem be. A citátum így szól:

„Azokat a nagy kutatási terveket, melyeket Bónis György nyomán a nyolcvanas évek elején megfogalmazott – és amelyek megvalósítása egy ember erejét meghaladná –, szétszította közöttünk tanítványai között: a római személyi jog, a magyarországi joghallgatók peregrinációja, a római jog magyarországi továbbélésének különböző vetületei, a középkori városjogok fejlődése, a bizánci jog illetve a pandektisztika hazai hatása [...] mind olyan témák, melyek szívügyei. Mégis szívfájdalom nélkül osztotta meg velünk ötleteit, adta át kutatási elképzeléseit, egy nagy cél, a jogtörténet oktatás és kutatás előrevitele érdekében.”²

Természetesen nem nehéz kitalálni kiről is volt szó csaknem két évtizeddel ezelőtt, és nem nehéz verifikálni, hogy az előbbi felsorolás töredékes.

Mindazonáltal megállapítható, hogy a Zlinszky János által iniciált vagy támogatott kutatások csaknem minden esetben jelentős eredményekhez vezettek. Szép, a kítűzött céloknak megfelelő, lezárt kutatások és azok alapján kiváló monográfiák születtek.³ Talán az egyetlen kivétel ez alól a peregrináció kutatás, mely az én feladatom lett, immár csaknem három évtizeddel ezelőtt.

¹ Az emlékülésen elhangzott előadás fordulatait megőrző, lábjegyzetekkel kiegészített változat.

² SZABÓ Béla: Zlinszky János, a tanár („A kincsesláda nyitogatója”). In: BÁNRÉVY Gábor – JOBBÁGYI Gábor – VARGA Csaba (szerk.): *Iustum, Aequum, Salutare. Emlékkönyv Zlinszky János tiszteletére.* Budapest, Szent István Társulat, 1998. 21.

³ Katalin GÖNCZI: *Ungarisches Stadtrecht aus europäischer Sicht. Die Stadrechtsentwicklung im spätmittelalterlichen Ungarn am Beispiel der Stadt Ofen.* Frankfurt am Main, Klostermann, 1991.; KOMÁROMI László: *A bizánci hatás kérdése a középkori magyar jogban és a magyarországi egyházjogban.* Budapest, Pázmány Press, 2013.

A feladatot – több lehetőség közül – magam választottam ki. A '80-as évek közepére Zlinszky János kimutatta, hogy 16-18. századi magánjogtörténetünk 'hiányzó fejezetei' még jórészt megírásra várnak,⁴ a 'tudós jogok', a *ius civile* és a *ius canonicum*, továbbá az európai jogtudomány koraujkori hatása a magyar magánjogra lényegében feltáratlan.

Egyértelmű volt, hogy a joggyakorlatban megjelenő 'tudós jogi' elemek feltárása csak távlati feladat lehet, hisz a levéltárakban fellelhető peres anyag felleltározása, tárgykatálogosának elkészítése s végül a joganyag csak részbeni elemzése is kutató-generációknak adhatna (még ma is) elegendő feladatot. Választhattam volna valamelyik korabeli hazai jogforrás (a *Tripartitum*, a *Quadripartitum*, a *Novum Tripartitum*), vagy valamelyik korabeli tudományos munka (pl. Baranyai Decsi János, Szegedi János, Huszti István, Huszti András műveinek) összehasonlító elemzését, kimutatandó, milyen szerepet kapott az európai tudományosság a műveikkel a joggyakorlat vagy a jogoktatás megsegítésére törekvő magyarországi jogi íróknál, illetve mennyire hatott rájuk a mindenkori európai magánjogtudomány módszertana, 'dogmatikai' fejlődése, irányváltásai.

János Bátyánk azt is előre vetítette, hogy a kitűzött cél megközelítéséhez – mintegy kiegészítő, határterületi megközelítésként – hozzájárulhatnak azok az ismeretek is, melyeket az újkori magyar értelmiség azon tagjairól szerezhetünk, akiket tudásuk, betöltött tisztségük, hivataluk alapján a jogtudók közé sorolhatunk. A korabeli jogtudó értelmiség személyi körének mind teljesebb feltárása, történetpszichológiai vizsgálata talán hozzájárulhat magánjogunk, s általában jogéletünk e korszakának feltáráshoz. A jogtudókról szerzett ismeretek, „névtelenségből” való részleges kiemelésük, s elsősorban jogi ismereteik forrásának, képzettségüknek a feltárása hozzájárulhat mind a joggyakorlat – melynek szereplői lehettek –, mind a magyar jogi irodalom jobb megismeréséhez.

Wieacker recepcióra vonatkozó tézisének⁵ elfogadása és továbbgondolása ösztönzött minket arra, hogy a jogforrások, a hazai jogi irodalom átvilágítása mellett, és az igazságszolgáltatási anyag elérhető részeinek az alkalmazott tételes jog szempontjából történő – csak hosszú távon elképzelhető – vizsgálata előtt, kísérletet tegyünk a *ius commune* magyarországi recepciója személyi feltételeinek feltáráására, s így töreked-

⁴ ZLINSZKY JÁNOS: A magyar magánjog történetének hiányzó fejezetei (A római jog csendes recepciója hazánkban?). Állam- és jogtudomány, 1985. 560–566. Ő maga rendkívül éleslátó tanulmányokkal járult hozzá a 'terra incognita' feltáráshoz, melyek közül különösen kiemelendő ZLINSZKY JÁNOS: Ein Versuch zur Rezeption des römischen Rechts in Ungarn. In: *Festgabe für Arnold Herdlitzka*. München, 1972. 315–326.; Uő: Richtliche Rechtsentwicklung als lebendige Tradition im ungarischen Recht. In: 23. *Deutscher Rechtshistorikertag Augsburg, Wissenschaftliche Mitteilungen*. 1980. 73–80.; Uő: A nemzetközi magánjog kezdetei Magyarországon. *Jogtudományi Közlöny*, 1981/11. 941–947.; Uő: Die Rolle der Gerichtsbarkeit in der Gestaltung des ungarischen Privatrechts vom 16. bis zum 20. Jahrhundert. *Ius Commune X*. Frankfurt am Main, 1983. 49–68.; Uő: Annahme und Ablehnung kaiserlichen Rechts in Ungarn im 16.-17. Jahrhundert. In: 17. *Österreichischer Historikertag*. Eisenstadt, 1987. 152–154.; Uő: La justice féodale en Hongrie et le „jus commune” in Justice populaire. In: *Actes de journées de la société d'Histoire du droit. Justice populaire*. Lille, 25-28. Mai 1989. Lille, 1992. 365–375.

⁵ FRANZ WIEACKER: *Privatrechtsgeschichte der Neuzeit unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Entwicklung*. Göttingen, 1967². 131–133.; WINFRIED TRUSEN: *Anfänge des gelehrten Rechts in Deutschland. Ein Beitrag zur Geschichte der Frührezeption*. 1962. 3.; GERHARD WESENBERG – GUNTER WESENER: *Neuere deutsche Privatrechtsgeschichte im Rahmen der europäischen Rechtsentwicklung*. Wien–Köln–Graz, 1985⁴. 81.

jünk magánjogi történetírásunk még ma is „werbőcziánus” álláspontját – mely szerint nálunk idegen tételes joganyag befogadásáról Mohács után nem volt szó – egy új megközelítési mód alkalmazásával finomítani, a tagadást enyhíteni.

A megválaszolandó alapkérdés a következő volt: volt-e a 16-18. századi Magyarországon a jogászoknak egy olyan, többé-kevésbé állandóan képviselt rétege, amely ismeretei, képzettsége, jogi műveltsége alapján hordozója lehetett, vagy lehetett volna az Európa más részein a 15. századtól váltakozó eredményességgel lejátszódó jogi recepciós folyamatnak, vagyis a *ius commune* magyarországi elterjedésének? A hazai archontológiai, vagyis a korajúkor közigazgatási és igazságszolgáltatási személyzetével kapcsolatos kutatások – az akkoriban mutatkozó eredmények⁶ ellenére – fennálló hiányosságai szűkszerűen irányították törekvéseimet a képzési szakasz minél jobb megismerése felé.

A nyugat-európai egyetemek magyarországi látogatói között joghallgatóként feltüntetettek felkutatása, a „*peregrinatio academica juridica*” résztvevőiről fellelhető – egyetemi tartózkodásukkal, tanulmányaikkal kapcsolatos – adatok vizsgálata érdekfeszítőnek látszott: Kik voltak azok, akik „haszontalan” jogi ismeretek egyetemeken való megszerzésére pazarolták idejüket és saját illetve pártfogóik pénzét? „Haszontalan”, hiszen eddigi ismereteink szerint a gyakorlati jogéletben, különösen a magánjogi viszonyokban Magyarországon és Erdélyben alkalmazott szokásjog és az egyetemen elsajátítható összeurópai *ius commune*, majd a német *usus modernus pandectarum* illetve az elegáns németalföldi jogtudomány és végül a német-osztrák *ius naturale* által átitatott jogi gondolkodás között vélhetően igencsak nagy volt a szakadék.

Egyértelmű volt a kezdetektől, hogy a kivételek után kutatunk, hiszen a Mohács előtti jogtudó értelmiségünk képzettségére jellemző (*domidoctus–peregrinus academicus*) kettősség⁷ a 16-18. században tovább élt. A speciális jogi ismeretekkel rendelkező és legalább részben az ezen ismereteket megkövetelő munkát hivatásszerűen, vagy mellékesen végző „jogászság” túlnyomórésze (az országos főméltóságoktól a helyi, megyei és városi tisztviselőig) a *patvaria* gyakorlata útján szerezte ismerete-

⁶ Az archontológiai irodalomra lásd újabban: FALLENBÜCHL Zoltán: Archontológia. In: KÁLLAY István (szerk.): *A történelem segéd tudományai*. Budapest, 1986². 124–139.; Uő: *Magyarország főméltóságai*. Budapest, 1988. 9–31.; Uő: A XVIII. századi magyar archontológia. *Levéltári Közlemények*, 1990/1–2. 3–21. HAVASSY Péter: A magyar világi archontológiáról (historiográfiai és bibliográfiai áttekintés). *Levéltári Szemle*, 1987/2. 27–46.; SZÉKELY Vera: Az archontológia művelésének kérdései. *Levéltári Szemle*, 1986. 489–497.; ENGEL Pál: Archontológia – Prozopográfia. In: BERTÉNYI Iván (szerk.): *A történelem segéd tudományai*. Budapest, Pannonica–Osiris, 1998. 29–39. Újabb áttekintés ad a magyar archontológiai és prozopográfiai kutatás múltjáról és jelenlegi állásáról, különös tekintettel a vármelegyékre HÉJJA Julianna Erika: *Békés vármegye archontológiája és prozopográfiája 1715–1848*. (Közlemények Békés megye és környéke történetéből 11.). Gyula, 2009. 11–17.

⁷ BÓNIS György: *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Budapest, 1971.; Uő: Die praktische Juristenausbildung im mitttelalterlichen Ungarn. In: *Die juristische Bildung in der Slowakei und Ungarn bis zum J. 1848*. (Acta Facultatis Juridicae Universitatis Comenianae) Bratislava, 1968. 55–64.; MÁLYUSZ Elemér: *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*. Budapest, 1971. 365–367.; TONK Sándor: Jogtudó értelmiségünk középkori történetéből. *Korunk*, 1972. 1498.ss.; JAKÓ Zsigmond: Az erdélyi értelmiség kialakulásának kezdete. In: JAKÓ Zsigmond: *Írás, könyv, értelmiség. Tanulmányok Erdély történelméhez*. Bukarest, 1976. 10–24.

it.⁸ Az egy bizonyos általános előképzettség megszerzését követően a gyakorlatban, a *patvarián* szerzett, Werbőczy ‘mindenekfelettségén’ alapuló szokásjogi jogismeret a magyarországi jogtudók szinte ‘*differentia specificája*’ volt ebben a korban. A külföldi egyetemet látogatottak jogtudóinknak valószínűleg csak elenyésző részét alkothatták. Más kérdés, hogy ez a számbeli alárendeltség nem feltétlenül arányos ezen réteg gyakorlati és tudományos hatásával az adott kor jogéletében.

A felvetett kérdés megválaszolásához elsődleges feladatként a joghallgató *peregrinusok*ról rendelkezésre álló nyomtatott anyag, vagyis a matrikulák, emlékkönyvek, levelezések elemzését, és a nyugat-európai jogoktatással kapcsolatba került hazánkfiairól szóló adalékok mind teljesebb körű összegyűjtését, vagyis egy adattár összeállítását kellett megvalósítani. Ezen adattár kiértékelése révén reméltem általános képet nyerni a joghallgatók területi és szociális származásáról, konfesszionális megosztottságáról, előképzettségéről, átlagos életkoráról, valamint az egyetemi idejük általános jellegzetességeiről (a joghallgatók aránya a *peregrinusok* között, egyetemválasztás és egyetemváltás, tanulmányi előremenetel) továbbá az egyetem utáni karrier-tendenciákról.

Másodsorban a *peregrinusok* által megszerzett, vagy megszerzendő jogi ismeretek tekintetében jelentős információkkal szolgáló, joghallgatóink által magán- vagy nyilvános aktus során megvédett *disputatiók-dissertációk* összegyűjtése volt a feladat. A ’80-as években az európai jogtörténeti kutatásokban nagy szerepet látszott kapni ezen jogoktatási melléktermékek ‘triviális irodalmi’ tömegjelenségként való kezelése.⁹ E műveket egyrészt a személyi adatok kimeríthetetlen tárházaként, másrészt pedig a *ius*

⁸ FALLENBÜCHL Zoltán: Ungarische Staatswissenschaft und Beamtenausbildung im 18. Jahrhundert. In: Erik V. HEYEN (hrsg.): *Wissenschaft und Recht der Verwaltung seit dem Ancien Regime*. (Ius Commune Sonderhefte 21.) Frankfurt am Main, 1984. 213–232.; NEMES István: Jogi oktatásunk múltja az egyetem létrehozásáig. *Korunk*, 1972. 1492–1497.; BODA Ernő: A hazai jog tanítása a patvarián. In: *Emlékkönyv Kolozsvári Bálint jogtanári működésének 40. évfordulójára*. Budapest, 1939.; DEGRÉ Alajos: Die Einführung der Advokatenprüfung und deren Einfluss auf die Juristenbildung in Ungarn. In: *Die juristische Bildung in der Slowakei und Ungarn bis zum J. 1848. Acta Facultatis Juridicae Universitatis Comenianae*, 1968. 92–93.

⁹ Filippo RANIERI: Juristische Universitätsdisputationen im 17. und 18. Jahrhundert. Zur Analyse der deutschen Autoren und Händlermarktes. In: *Historische Soziologie der Rechtswissenschaft*. Ius Commune Sonderhefte. Frankfurt am Main, 1986. 157.; Filippo RANIERI: Eine Datenbank über juristische Dissertationen und Juristen im Alten Reich. Ein Projektbericht. *Historical Social Research. Quantum Information*, 37., 1986. 109–115.; Karl MOMMSEN: Disputationen als historische Quelle. In: Karl MOMMSEN: *Katalog der Basler juristischen Disputationen 1558–1818*. (szerk. Werner KUNDERT) Frankfurt am Main, 1978. 15–16.; Margreet ASHMANN: Teaching in collegia: the organization of disputationes at Universities in the Netherland and in Germany during the 16th and 17th centuries. In: A. ROMANO (ed.): *Università in Europa: Le istituzioni universitarie dal Medio Evo ai nostri giorni – strutture, organizzazione, funzionamento*. Messina, 1995. 99–114. A *dissertációk* tudományos értékéről összefoglalóan lásd: Hanspeter MARTI: Der wissenschaftsgeschichtliche Dokumentationswert alter Dissertationen. Erschliessung und Auswertung einer vernachlässigten Quellengattung der Philosophiegeschichte – Eine Zwischenbilanz. *Nouvelles de la République des Lettres*, 1981/1. 125–131.; Hanspeter MARTI: Dissertation. In: Gert UEDING (szerk.): *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*. Bd. 2., Tübingen, 1994. 880–884.; Hanspeter MARTI: Disputation und Dissertation: Kontinuität und Wandel im 18. Jahrhundert. In: Marion GINDHART – Ursula KUNDERT (hrsg.): *Disputatio, 1200-1800: Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*. (Trends in medieval philology 20) Berlin–New York, 2010. 63–85.

commune elveinek szakközönség körében való terjesztési eszközeként értékelték és értékeli mindmáig, bár az elvégzendő hatalmas munka miatt a lelkesedés alábbhagyott.¹⁰

Úgy tűnt, hogy a 16-18. századi jogtudó értelmiség jogtörténeti érdekű vizsgálatához ezek a legegyszerűbb, a legkönnyebben járható utak. Ugyanakkor a különböző, számításba jövő tudományágak kutatásainak állása szerint az egyedül lehetséges megoldásnak is ez mutatkozott.

A talán legfontosabb alapkérdés mindmáig az, hogy kit tekinthetünk *peregrinus* joghallgatónak? Nyilvánvalóan felvételre kellett kerüljenek az adatbázisba mindazok a személyek, akik valamely külföldi egyetem anyakönyvében a mindenkori helyi szokások szerint joghallgatóként azonosíthatók voltak. Ez volt az elsődleges információ, amely alapján feltételezhető volt, hogy az adott diák valamilyen formában kapcsolatba került a jogoktatással, s önszántából vagy patrónusai ösztönzésére egyetemi idejének legalább egy részét jogi tanulmányoknak szentelte, vagy az legalább is szándékában állott. Az egyetemi anyakönyvekből nyert adatok kiegészültek más források (utazási irodalom, naplók és levelek, emlékkönyvek és hazai archontológiai és prozopográfiai összeállítások) olyan adalékaival, melyek valamilyen módon arra utaltak, hogy az adott *peregrinus* legalább alapozó jelleggel jogi tárgyakat hallgatott, jogászprofesszorokkal nemcsak a korabeli társasági alkalmak révén, hanem hallgatóként, tanítványként is kapcsolatba került.¹¹

De ebben a körben jelentkezett a tulajdonképpen döntőnek bizonyuló legsúlyosabb módszertani nehézség is: már az egyetemi források rövid tanulmányozása után világos volt, hogy az adattár sohasem lehet teljes. A rendelkezésre álló források alapján nem lehetséges a 16-18. században külföldi egyetemeken tanult valamennyi magyarországi származású joghallgató felleltározása. A nyomtatott források jó része alkalmatlan arra, hogy megállapítható legyen belőlük az egyes hallgatók által választott tanulmányi szak, tehát az, hogy a négy klasszikus kar közül melyik előadásait hallgatta. Példának okáért a magyarországiak egyetemjárásában igen fontos szerepet betöltő, az újkori magyar értelmiség fő oktatási intézményei közé tartozó wittenbergi, jénai és bécsi egyetemek matrikuláiban hiába keressük a választott szak megjelölését, de a korabeli nyugat-európai egyetemek nagy része tekintetében is fennáll ez a nehézség. Ritka szerencse, ha ez alól kivételt találunk (Straßburg, Leiden, Padova). Világos volt, hogy ezen okok miatt az adattár mindig is torzítani fog negatív irányban, nem lehet teljes, és kérdés, hogy valaha is teljessé tehető-e, illetve, hogy ezen 'nem teljesség' miatt alapja lehet-e általános következtetéseknek?

¹⁰ Doris HABEN: Ende des Dornröschenschlafes: Moderne Erschliessung juristischer Dissertationen des 16. bis 18. Jahrhunderts aus dem Gebiet des Alten Reichs. *B. I. T. online. Zeitschrift für Bibliothek, Information und Technologie mit aktueller Internet-Präsenz*, 5., 2002. 35–40. <http://www.b-i-t-online.de/archiv/2002-01-idx.html>; Sigrid AMEDICK: *Juristische Dissertationen des 16. bis 18. Jahrhunderts: Erschließung und Digitalisierung von Schlüsselseiten*. In: Manfred THALLER (hrsg.): *FUNDUS – Forum für Geschichte und ihre Quellen* –, Beiheft 5., Göttingen, 2003. 89–101. <http://www.ceec.uni-koeln.de/projekte/CEEC/project/Fundus5.pdf>

¹¹ Néhány szerencsés esetben hazai forrásfeldolgozások alapján lehetett arra következtetni, hogy az egyes egyetemi matrikulában nem kifejezetten joghallgatóként feltüntetett ifjú mégiscsak jogi tanulmányokkal foglalkozott. Ezek a visszaulások lehetnek egészen konkrét információk, de lehetnek esetleg az adott város képzési szokásait figyelembe vevő általános utalások is.

További nehézséget jelent persze az is hogy a matrikulákban joghallgatóként feljegyzett *peregrinusok* jó része nem mindig mélyült el igazán a *ius commune* tanaiban, csak mellékesen, vagy szokásból iratkozott be jogásznak. Ez elsősorban az arisztokrácia képviselőire jellemző, kiknek ‘kavalierstour’-jában – a 17. század második felében nálunk is elterjedt nevelési szokások szerint – a jogi tárgyak hallgatása legfeljebb csak másodrendű szerepet töltött be. Ezért is fontos minden *peregrinus*nál megállapítani, hogy jogi tanulmányai milyen szerepet kaptak utazása során.

Azt hiszem, a ’90-es években rendelkezésre álló források teljességét (amibe beletartozott az akkoriban újra fellendülő magyar peregrináció-kutatás szinte valamennyi eredménye) kimerítve összeállított adattár és *disputatiós*-lista sem látszott többre elegendőnek, mint egy részeredményeket közlő kandidátusi disszertáció elkészítéséhez,¹² amelynek monográfiaként való megjelentetését azonban túl nagy felelőtlenségnek éreztem. Remélni csak azt lehetett, hogy idővel újabb forrásbázisok nyílnak, melyek elmozdíthatják a kutatást a teljesség felé.

Az idő valóban segített: a releváns német, holland és francia könyvtárak katalógusainak hálózat-nyilvánossá tétele, a korai újkori könyvek és nyomtatványok digitalizálásának korábban elképzelhetetlen előrehaladása jelentős mértékben hozzájárult, hogy a kutatások olyan adatokkal egészüljenek ki, melyek korábban csak fáradságos, költséges és sokszor bizonytalan kimenetelű külföldi utazásokkal lettek volna feltárhatók. Olyan adatbázisok, mint a *Deutsche Digitale Bibliothek*,¹³ az *Europeana*,¹⁴ *Das Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 16., 17., 18. Jahrhunderts* (VD 16, 17, 18)¹⁵ három projektje, de maga a *Googlebooks* is, vagy a speciális egyetemi mobilitási online-adattárak¹⁶ lehetővé tették, hogy a csendben továbbépülő két adatbázisom jelentős mértékben felduzzadjon. Időközben lezártához közeledik Szögi László húsz kötetből álló könyvsorozata is, amely a magyarországi diákok 1526 és 1918 közötti külföldi egyetemjárása teljes adatbázisát dolgozza fel, s amely csekély mértékben ugyan, de újabb joghallgatók azonosítását tette lehetővé.¹⁷

¹² SZABÓ Béla: *Magyarországi jogi stúdiumai külföldi egyetemeken*. Kandidátusi értekezés. Kézirat. Miskolc, 1993.

¹³ <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/>

¹⁴ <http://www.europeana.eu/portal/>

¹⁵ <https://www.bsb-muenchen.de/index.php?id=1681&type=0>; <http://www.vd17.de/>; <http://vd18.de/>;

¹⁶ Repertorium Album Amicorum: <http://www.raa.phil.uni-erlangen.de/recherche/>; Inscriptiones Album Amicorum: <http://iaa.bibl.u-szeged.hu/>

¹⁷ *A Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban* sorozat korai újkori adatokat tartalmazó kötetei a következők: KISS József Mihály: *Magyarországi diákok a Bécsi Egyetemen 1715–1789*. Budapest, 2000.; HEGYI Ádám: *Magyarországi diákok svájci egyetemeken és akadémiákon 1526–1788/1798*. Budapest, 2003.; FAZEKAS István: *A Bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói 1623–1918*. Budapest, 2003.; SZÖGI László: *Magyarországi diákok lengyelországi és baltikumi egyetemeken és akadémiákon 1526–1788*. Budapest, 2003.; TAR Attila: *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1694–1789*. Budapest, 2004.; VARGA Júlia: *Magyarországi diákok a Habsburg birodalom kisebb egyetemein és akadémiáin 1560–1789*. Budapest, 2004.; KISSNÉ BOGNÁR Krisztina: *Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526–1789*. Budapest, 2004.; GÖMÖRI György: *Magyarországi diákok angol és skót egyetemeken 1526–1789*. Budapest, 2005.; BOZZAY Réka – LADÁNYI Sándor: *Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595–1918*. Budapest, 2007.; SZLAVIKOVSKY Beáta: *Magyarországi diákok*

A két évtizede alig 800 egységet kitevő biográfiai jegyzék, melyet az 1520 és 1780 között nyugat-európai egyetemeken jogot hallgató magyarországi és erdélyi *peregrinusok*ról vezetek, ma már csaknem 1000 tételt számlál.

Még látványosabb talán az ugyanebben az időszakban (tulajdonképpen 1590 után) külföldön gyakorlási- vagy vizsga-céllal megvédett, sajtó alá került és ismertté vált jogi és politika-tudományi *disputatiók* és *dissertatiók* számának gyarapodása. A 20 év előtti alig 130 ismert nyomtatvány¹⁸ helyett ma több mint 180-at tarthatunk számon, ebből 1990 előtt 70 ismeretlen volt, s jó részüket Zlinszky János nyomán nekem sikerült feltárnom. De még többet mond talán a tény, hogy míg 20 éve a cím szerint ismert iratoknak csak mintegy 70 százaléka (a mai teljesség fele) állt ténylegesen rendelkezésünkre, a ma ismertek közül csupán 11-nek a szövegét nem ismerjük.¹⁹ A taniratok számos utókiadására is csak kutatásaim során derült fény.

Azonban mindkét adatbázis még mindig nyitott felfelé, tehát a csaknem három évtizede fennálló kétely csak enyhül, de soha nem tűnhet el: a kérdés az, hogy a forráshelyzet által meghatározott véletlenszerű 'adatszelekció' valóban reprezentatív, vagyis általánosításokra alkalmas adatmennyiséget hagyott-e az utókorra, ránk? Mindenesetre a rendelkezésre álló adatok fokozatos beépítése ma is folyik, de hogy eléri-e valaha a kritikus határt, ami felbátorít azok és a belőlük levont következtetések egységes közzétételére, az más lapra tartozik.

A leginkább bevégezhető feladat az lehet, hogy a rendelkezésre álló *disputatiók-dissertatiók* tartalmi elemzését – az eddigi, alkalmi tanulmányokban megjelent szintről – egy, az irodalmi műfajról szóló általános bevezetést tartalmazó és valamennyi iratot átfogó bemutatás szintjére emeljük. Azonban ez maga is több ezer oldalas latin szöveg-korpusz interpretálását kívánja meg.

Mégis – Zlinszky professzor úrnak hála – le lehet vonni jó néhány általános következtetést, és fel lehet mutatni néhány érdekes egyedi eredményt, melyek ezen izgalmas, de be nem végzett kutatás során napfényre kerültek. Természetesen itt és most nem törekedhetem teljességre.

Nélküle nem tudnánk például, hogy az 1520 és 1790 között jogra iratkozottjaink, akik Európa közel 40 egyetemén fordultak meg, bizony értették az idők szavát, s maguk vagy patrónusaik minőség szerint választották ki az adott kor vezető jogi karait: a beiratkozási adatokat összevetve kiderült, hogy az egyes karokat hullámokban keresték fel a magyar joghallgatók, s a hullámok csúcsa mindig az adott kar tudományos fénykorára esett. A 16. század közepétől induló hullámvás Pádua–Strasbourg–Leiden és Jéna–Halle–Bécs–Göttingen útvonalon adta tovább a magyar joghallgatók tucatjait

itáliai egyetemeken I. 1526–1918. Budapest, 2007.; Szőgi László: *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és akadémiákon 1526–1700.* Budapest, 2011.

¹⁸ Szabó Béla: Előtanulmány a magyarországi joghallgatók külföldi egyetemeken a XVI–XVIII. században készített disputációinak (dissertációinak) elemzéséhez. *Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica*, 1993. 79–154.

¹⁹ A 17. századi politikatudományi vitairatok katalógusára lásd P. Szabó Béla: Magyarországiak politika-disputációi nyugat-európai egyetemeken a 17. században. In: Pénzes Ferenc – Rácz Sándor – Tóth-Matolcsi László (szerk.): *A szabadság felelőssége. Írások Dénes Iván Zoltán 65. születésnapjára.* Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2011. 276–308.

a 18. század utolsó harmadával bezárólag. Vagyis az egyes periódusokban ezek a karkok fogadták külföldön járt joghallgatóink zömét.

Nem tudnánk nélküle azt sem, hogy az egyetemi jogi oktatással kapcsolatba került *peregrinusok* több, mint hét százalékát tették ki az említett intervallumban a hazánkból indult vándordíákoknak.

Köztudott persze, hogy a külföldön jogi ismereteket szerzettek a 'jogásznemzet' jogtudó tagjainak csak elenyésző részét tehették ki. A kancelláriai gyakorlatban kiképzett, világiasodó '*domidoctus*' jogtudók többségben voltak, mind a hivatalok, mind az igazságszolgáltatás személyzetében. De *peregrinusaink* adatai alátámasztják legjelentősebb városaink – sokak által feltételezett – tudatos hivatalnoki utánpótlásnevelés gyakorlatát is. Példának okáért Pozsonyban és Sopronban a 16. század végétől kezdve állandóan találhatunk néhány 'tudós jogokban' jártas akadémitát.²⁰ Az erdélyi szászok két nagyvárosa (Brassó, Nagyszében) tekintetében ugyanezt feltételezhetjük, bár az adatsorból kitűnően a tudatosabb és nagyobb számú joghallgatóra kiterjedő tervezés inkább csak a 18. századra igazolható.

Nem tudnánk azt sem, hogy a külföldön megszerzett jogi doktori címek száma (67) viszonylag jelentős,²¹ különösen, ha azt tekintjük, hogy a 16. század második felétől különösebb előnyök nem származtak sem a központi igazgatásban, sem a városi tisztségek betöltésében egy befejezett jogi stúdium felmutatásából. A 17-18. században jogi doktoraink kevés kivételtől eltekintve mindannyian polgári vagy városi nemesi származásúak voltak. Elsősorban jó anyagi lehetőségeik miatt gondolhattak a cím megszerzésére, mintsem, hogy később betölteni vágyott tisztségeik követelték volna ezt meg tőlük.

Zlinszky János ösztönzésének köszönhetően beigazoltunk láthatjuk azt, hogy a külföldön jogot hallgatott magyarországiak jelentős szerepet töltek be a kor hazai jogtudományi irodalmában. A korabeli európai jogtudomány képviselői szemében – Werbőczy messzire ható elhíresülésén túl – azok a *disputatiók* és *dissertatiók* jelentették a magyar jogéletről szerezhető információkat, melyek – túllépve a szokott iskolás gyakorlaton – megpróbálták a magyar szokásjogi jogintézményeket a *ius communéval* összevetni, vagy annak segítségével magyarázni. Az összegyűjtött *disputatiók* tartalmi elemzése, valamint jogász *peregrinusaink* irodalmi munkásságának – a fellelhető kéziratok bevonásával elvégzett – vizsgálata közelebb vihet minket jogtudományunk e kezdeti szakaszának megismeréséhez.

S hogy néhány apróbb összefüggésre is utaljak:

A Zlinszky János által sejtett kapcsolat Dionysius Gothofredus, a nagy francia humanista jogász-filológus és hazánk között,²² több tanítványán keresztül is igazolódni látszik.²³

²⁰ Egy 17. századi ez irányú törekvésekre utal például az Artner-család története. Vö. P. SZABÓ Béla: Erhard Artner jogi tanulmányai Tübingenben a 17. század elején. *Soproni Szemle*, 2011/4. 361–380.

²¹ Az 1680-ig megszerzett doktori címek felsorolására lásd P. SZABÓ Béla: Magyarországi jogi doktorok számbavétele 1680-ból. In: BALOGH Elemér – HOMOKI-NAGY Mária (szerk.): *Tanulmányok dr. Ruszoly József Imre egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, SZTE ÁJK, 2010. 701–724.

²² ZLINSZKY János: Baranyai Decsi Czimor János (1560?-1601?). In: HAMZA Gábor (szerk.): *Magyar jogtudósok*. I. k. Budapest, 1999. 47.

²³ SZABÓ Béla: Dionysius Gothofredus magyarországi tanítványai Strasbourgban. In: SÁRY Pál – SZABÓ Béla (szerk.): *Dum spiro doceo. Huszti Vilmos Emlékkönyv*. Miskolc, Bibor Kiadó, 2000. 191–229.

Christoph Lacknert – Sopron talán leghíresebb polgármesterét – nem véletlenül tartották és tartják számon úgy, mint a 17. század első fele legjelentősebb hazai jogtudósát. Külföldi tanulmányai, az annak során megvédett vitairatai, szinte predesztinálták tudományos életműve megalkotására.²⁴

A 16. század elejének nagy polihisztor, Christoph Besold több neves magyarországi tanítvánnyal rendelkezett, akik közül például Wilhelm Artnerben az első magyarországi római jogi monográfia szerzőjét tisztelhetjük.²⁵

A hazai jogösszehasonlítás első nyomai szintén külföldi egyetemeken megvédett vitairatokban keresendők.²⁶

Már a korai újkorban is beszélhetünk – természetesen politikai és konfesszionális okokkal is megtámogatott – „agyelszívásról” még a hazai származású jogtudók esetében is. Több osztrák és német városban ragadtak kint magyarországi származású *peregrinusok*. Igaz több külföldről származó jogvégzett viszont hazai városainkban telepedett le.

Még sorolható lenne jó néhány érdekes jog- és művelődéstörténeti adalék, amelyek Zlinszky János kezdeményezése és ösztönzése nélkül talán mindörökké rejtve maradtak volna.

Reményeim szerint nem túlságosan (ön)apológikus számadásomat mesteremre emlékezve Lászlóffy Aladár soraival zárom:

„Uram, fogadd el számadásom:
belátom adósságom nőtt.
Eltöprengtem már annyi másom
s eltékozoltam az időt.”²⁷

²⁴ SZABÓ Béla: Lackner Kristóf első nyomtatott jogi munkája. In: JAKAB Éva (szerk.): *Tanulmányok dr. Molnár Imre egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, SzTE ÁJK, 2004. 333–367.; P. SZABÓ Béla: Szeljegyzetek Lackner Kristóf padovai tanuló éveire (Rendhagyó recenzió újrafelfedezett önéletrajza kiadásához). *Jogtörténeti Szemle*, 2009/1. 33–43.

²⁵ P. SZABÓ Béla: A talán első (római) jogi monográfia magyarországi szerző tollából – A soproni Wilhelm Artner Brevissima Discussiója. In: P. SZABÓ Béla – ÚJVÁRI Emese (szerk.): *Universitas „unius rei”*. Tanulmányok a római jog és továbbélése köréből. Debrecen, DE ÁJK Marton Géza Doktori Iskola, 2014. 257–295.

²⁶ P. SZABÓ Béla: Differentiae és collatio – 17. századi munkák a római jog és a magyarországi jog(ok) összehasonlításáról. In: ELEK Balázs – HÁGER Tamás – TÓTH Andrea Noémi (szerk.): *Igazság, ideál és valóság: Tanulmányok Kardos Sándor 65. születésnapja tiszteletére*. Debrecen, DE ÁJK, 2014. 278–289.; Béla P. SZABÓ: Differentiae und collatio – Arbeiten aus dem 17. Jahrhundert über die Vergleichung des römischen Rechts mit den einheimischen Rechten in Ungarn. In: Attila BADÓ – Detlev W. BELLING – János BÓKA – Péter MEZEI (hrsg.): *Internationale Konferenz zum zehnjährigen Bestehen des Instituts für Rechtsvergleichung der Universität Szeged*. (Acta Iuridica Universitatis Potsdamiensis 1) Potsdam, Universitätsverlag Potsdam, 2014. 277–289.

²⁷ LÁSZLÓFFY Aladár: *Báronyok és Borgiák. Versek*. Budapest, Kortárs, 2000. 53.

